

GENETICKÁ ODYSEA JEDNOHO RODU ERBANŮ

Vít Erban

Mezi staré rody podkrkonošské obce Studenec u Jilemnice patřilo v minulosti i několik rodů Erbanů. Jde o příjmení, které včetně několika jeho variant (Erben, Erba, Erbek...) znamená „dědic“ či „potomek“ ve smyslu označení dědičného majitele dvorce, statku či chalupy. Obě nejčastější podoby jména (Erben a Erban) se v minulosti hojně zaměňovaly a příliš se mezi nimi nerozlišovalo, což může souviset i s tím, že v německém podkrkonošském nářečí se přivlastňovací genitiv (2. pád) „-en“ často měnil na „-a-“. Také je možné, že změna redukované německé souhlásky „e“ v „a“ je výsledkem počestění. Nejde však o jméno, které by se dalo jednoznačně určit jako německé, nebo české, protože vychází ze základu „erb“, který je pro oba jazyky shodný. Správnější je tedy toto příjmení považovat za obecně středoevropské – najdeme jej nejen v Česku a Německu, ale také v Polsku, Rakousku a na Slovensku. Zajímavé je, že příjmení Erban/Erben se u nás nejčastěji vyskytuje ve východních Čechách, především v Podkrkonoší, v jiných krajích je naopak velmi vzácné (viz Mapa 1). Může to být důsledek buď dávné příbuznosti nositelů tohoto příjmení, kteří se z jedné oblasti, kde mají svůj původ, šířili dál, stejně tak to ale může odrážet specifické místní zvyklosti či poměry z dob, kdy se u nás příjmení utvářela (14.–18. století). V Berní rule z roku 1654 lze najít asi dvacet nositelů příjmení Erban (jednoho dokonce i přímo ve Studenci) a podobný počet varianty Erben (ta je však dnes zhruba třikrát častější). Vůbec nejstarším písemným dokladem tohoto příjmení je záznam o třech nositelích příjmení Erben, kteří žili v nedalekém Lánově v roce 1553.

Přestože dnes ve Studenci stále žijí potomci několika rodů Erbanů, samotné příjmení tu již vymřelo „po meči“. Jednu z těchto linií (pocházející z č.p. 26, 268, 287, 21 a 60) přenesl ze Studence můj děd, lingvista, pedagog a básník Karel Erban (1901–1982) až do Českých Budějovic. Jsem tedy jihočeským potomkem původně studeneckého rodu Erbanů, který svůj původ může matričně vysledovat do poloviny 18. století, do čísla popisného 26, ke jménu Antonín Erban (cca 1749–1833). Jako zatím předposlední nositel tohoto rodového příjmení jsem cítil závazek něco se o původu svého rodu dozvědět. Matriční stopa však nejspíš nenávratně končí roku 1788, kdy vyhořela Jilemnice a spolu s ní i řada písemností včetně matrik. Proto jsem se pokusil zjistit něco o svém rodu opačným způsobem, tedy nikoli z přítomnosti do minulosti, ale z minulosti do přítomnosti – pomocí moderních, dnes překotně se zdokonalujících metod genetiky.

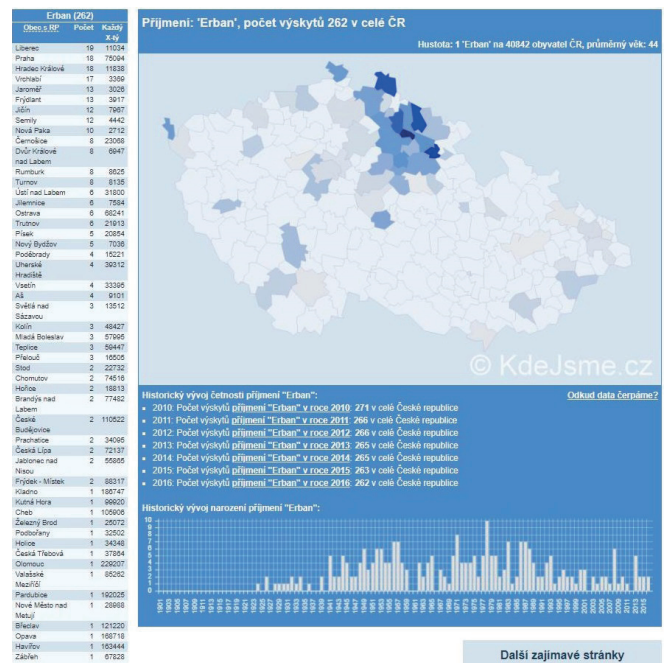
Zvolil jsem genetický test chromozomu Y, který se předává z otce na syna, tedy podobně, jako se v naší kultuře dědí příjmení. Nejprve jsem se bezplatně zapojil do českého výzkumného projektu Genetika a příjmení (<https://gap.genebase.cz>), jehož cílem je zjistit, nakolik jsou dnešní nositelé méně častých příjmení příbuzní, nebo zda jde o nezávislé rodové linie. Protože jsem zatím jediný nositel tohoto příjmení zapojený do projektu, odpověď na tuto otázku teprve očekávám, nicméně jsem takto získal odhad základní genetické skupiny (tzv. haploskupiny). Poté jsem si objednal už placený, ale daleko podrobnější genetický test zvaný Big Y-700 u zahraniční společnosti Family Tree DNA (www.familytreedna.com) včetně zapojení do zahraničního (celosvětového) výzkumného projektu. Zapojil jsem se též do facebookové skupiny Genetická genealogie (www.facebook.com/groups/geneticka.genealogie), která mi velmi pomohla s pochopením a interpretací výsledů. Co lze pomocí takového genetického testování zjistit? Otcovská linie je samozřejmě jen nepatrným zlomkem všech našich předků, jejichž počet se v každé generaci dvojnásobí, ale test Y-DNA má své specifické přednosti a možnosti. Pomocí postupných, víceméně pravidelných mutací na chromozomu Y, geografického původu současných nositelů těchto mutací, ale také díky analýzám DNA z archeologických kosterních nálezů, je tento test schopen zjistit nepřetržitou otcovskou rodovou linii – konkrétní větve ve složitém větvení celosvětového mužského rodu – velmi hluboko do minulosti a načrtnout její pravděpodobnou migrační trasu. Ta je zatím jen velmi přibližná, ale stále se zpřesňuje tím, jak přibývá testovaných. Takto podle webového programu SNP Tracker prozatím vypadá přibližná cesta mých otcovských předků podle zjištěných mutací v různých etapách evropské pre/historie (viz Mapa 2, 3, Tabulka).

Co lze z této mapy vyčíst a odvodit? Prozatím je třeba se spokojit nikoli s hotovými fakty, ale s pouhými možnostmi a hypotézami, které se v budoucnu buď potvrdí, nebo vyvrátí. I ty však ukazují, jaké typy otázek může genetický výzkum řešit a zodpovídat. Určitě lze říct, že jsem v mužské linii potomkem prvních anatomicky moderních lidí, kteří jako lovci a sběrači osídlili Evropu už před poslední dobou ledovou, tedy asi před 40 tisíci lety, kdy Evropa byla ještě osídlena našimi „bratrance“ neandrtálci. V současné době nese tuto moji genetickou skupinu tzv. kromaňonců (či populárně „lovců mamutů“) necelých 20 % evropských mužů (viz Mapa 4). Tato průkop-

nická populace moderního člověka v Evropě rozvíjela první celoevropské archeologické kultury mladého paleolitu, dnes známé jako aurignacien, gravettien a magdalénien. Gravettská kultura se rozvíjela i na našem území, kde zanechala slavná archeologická naleziště kolem Dolních Věstonic a Předmostí. Vrchol poslední doby ledové (před 20–19 tisíci lety) přečkala moje větev této populace pravděpodobně v některém z teplejších útočišť jižní Evropy. Po jejím skončení pronikala za lovem do postupně se zalesňujících svahů Alp, kde mohla obývat četné jeskyně a rybařit kolem jezer, a poté se vydala nesjipš podél Rýna za migrujícími sobími stády směrem na sever. Na severozápadě Evropy možná ještě zažila poslední zbytky mizejícího lovecko-sběračského ráje Doggerlandu – kopcovitě, jezernatě a řekami protkané nížiny, která jako pevninský most spojovala dnešní kontinentální Evropu s Britskými ostrovy, předtím než byla definitivně (před 8100 lety) zaplavena mořem. Nelze vyloučit, že už v té době někteří z naší skupiny pronikli na Britské ostrovy, obecně je však toto zdánlivé „tíhnutí“ směrem k Británii zkráceným důsledkem toho, že právě v Británii se dnes testuje největší počet lidí. Spíše tedy stavím na hypotéze, že jsme se zastavili na pobřeží Severního moře, i když jistě se stále se zdokonalujícími dovednostmi mořeplavby. Protože jsme jako lovecko-sběračská kultura období mezolitu obývali těžké, jílovité půdy evropského severozápadu (navíc s bohatou možností rybolovu), po příchodu prvních zemědělců z Blízkého Východu do Evropy (před 9–8 tisíci lety) jsme přešli na zemědělství poměrně pozdě (asi před 6 tisíci lety). K tomu už bylo zapotřebí dřevěných rádel na kolech tažených voly s využitím jha. Stali jsme se zde možná součástí tzv. kultury s nálevkovitými poháry, která byla pozoruhodná stavbou megalitických hrodek a kultovních center. Po masivní expanzi tzv. kultury se šňurovou keramikou – prvních pasteveckých Indoevropanů z východních stepí (před 4800 lety), kteří s sebou přinesli znalost kolových vozů, koňské potahy a nový jazyk, nás mnoho nezbylo (např. v Británii a Irsku, kde je naše větev nejčastější, nedosahuje ani 1 % mužů; viz Mapa 5), ale dokázali jsme se asimilovat. V nastávající době bronzové jsme snad spoluutvářeli i tzv. kulturu zvoncových pohárů, o které se předpokládá, že vytvořila společný ideový rámec velké části tehdejší střední a západní Evropy. Později jsme se možná stali součástí etnogeneze některého z germánských kmenů, snad Chauků, kteří obývali pobřeží Severního moře mezi Labem a Emží na uměle navršených pahorcích (tzv. vurtech) a kteří se v době římské stali obávanými námořními piráty, předchůdci pozdějších Vikingů. Později se smísili se Sasy, z nichž někteří se nechávali najímat na ochranu římského impéria do britských legií (tzv. foederati), ale v 5. století keltsko-římskou Británii dobyli v rámci mohutné anglosaské expanze. Moji pra-předkové spíše asi patřili k těm, kteří na kontinentu zůstali (nebo se z Británie vrátili zpět). Kdy a jak se dostali do střední Evropy, je otázka k dalšímu pátrání. Bylo to ještě v době, kdy se někteří se Sasů připojili ke germánským

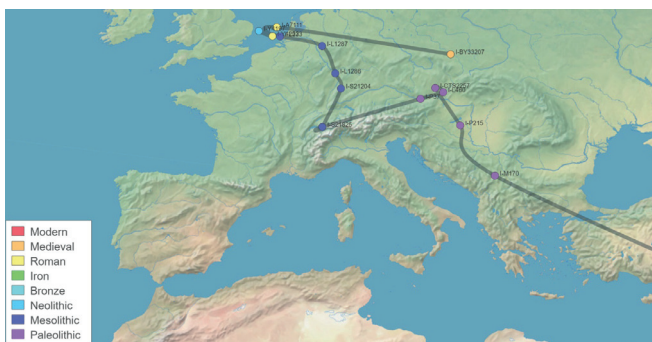
Langobardům, kteří se v průběhu 5. až 6. století stěhovali přes střední Evropu až do severní Itálie? Nebo se mí předkové na cestě směrem k jihu připojili o něco později k expandujícím Slovanům? Nebo se to odehrálo až mnohem později během některé ze středověkých kolonizací? Stejně tak mohlo jít o individuální nebo vícegenerační cestu, která se nepojí s žádnými historicky známými migracemi. V každém případě genetická stopa prozatím končí v raném středověku někde mezi dnešním Polskem, Českem a Německem – neboli poslední mutaci (poslední větev dosavadního složitěho větvení) sdílím se dvěma současnými Američany, kteří mají polský a pravděpodobně německý nebo český původ. Náš společný předek žil asi v 7.–8. století. Pokud budu mít štěstí a k naší vzácné větvi přibudou další testování, mohl bych se pomocí dalších sdílených mutací dostat z prehistorie až do matriční doby.

Otázka, kdo vlastně jsme a odkud jsme přišli, dříve či později napadne každého z nás. Protože všichni lidé jsou si v kratší, delší či velmi vzdálené době příbuzní, v genetických testech tohoto typu platí, že vlastním testováním též pomáháme těm druhým a současně prostřednictvím těch druhých poznáváme sebe sama. Pokud bych našel jmenovce, který by měl zájem se podobným způsobem něco dozvědět o svém původu z otcovské strany, zapojit se např. do projektu Genetika a příjmení, a tak přispět k objasnění, nakolik jsou si vzájemně neznámí nositelé příjmení Erban příbuzní, může mě kontaktovat. Rád mu poradím či pomohu s interpretací výsledků.

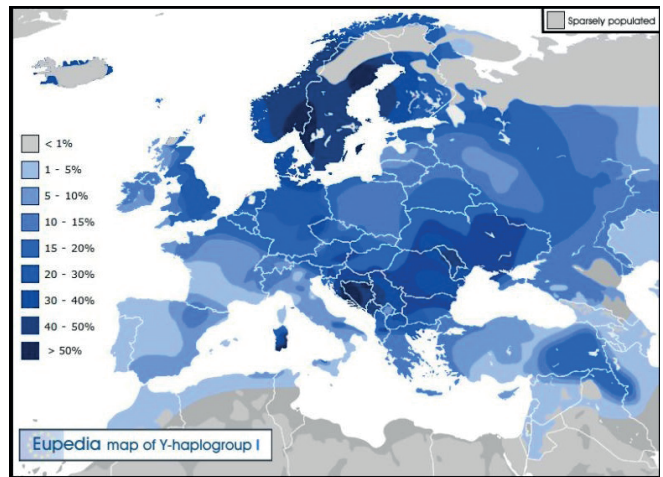
Mapa 2: přibližná a pravděpodobná migrační trasa k poslední (nejmladší) mutaci I-BY33207 (webový program SNP Tracker)

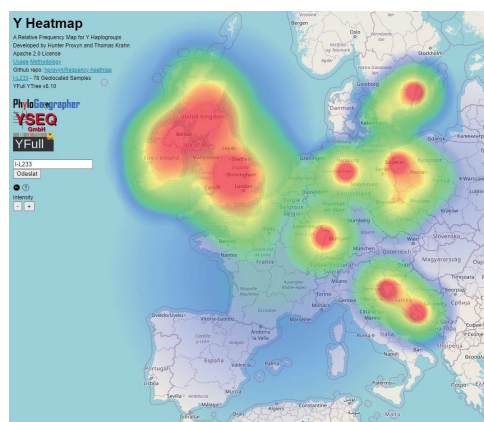
Mapa 3: přibližná a pravděpodobná migrační trasa k mutaci I-BY33207 (přiblížení)

SNP	years before present	95% CL	BCE/CE	era	number of descendants	location information
A-PR2921	240,000	5%	240,000 BCE	■	196,549	↓
A-L1090	200,000	5%	200,000 BCE	■	196,542	
A-V168	160,000	6%	160,000 BCE	■	196,496	
A-V221	130,000	7%	130,000 BCE	■	196,365	
BT-M42	130,000	7%	130,000 BCE	■	196,051	↓
CT-M168	88,000	8%	86,000 BCE	■	195,425	↓
CF-P143	69,000	9%	67,000 BCE	■	179,063	
F-M89	66,000	9%	64,000 BCE	■	177,331	↓
GHJK-F1329	65,000	9%	63,000 BCE	■	177,067	
HIJK-PF3494	57,000	10%	55,000 BCE	■	168,773	
IJK-L15	49,000	11%	47,000 BCE	■	167,988	↓
IJ-P124	47,000	11%	45,000 BCE	■	64,473	
I-L758	47,000	11%	45,000 BCE	■	35,813	
I-M170	43,000	12%	41,000 BCE	■	35,813	↓
I-P215	32,000	13%	30,000 BCE	■	12,337	
I-CTS2257	24,000	16%	22,000 BCE	■	12,263	
I-L460	22,000	16%	20,000 BCE	■	11,943	↓
I-P37	21,000	17%	19,000 BCE	■	5,034	
I-CTS595	18,000	18%	16,000 BCE	■	1,153	
I-S21825	18,000	18%	16,000 BCE	■	470	↓
I-S21204	17,000	18%	15,000 BCE	■	457	
I-L1286	15,000	19%	13,000 BCE	■	457	
I-L1287	11,000	23%	9400 BCE	■	450	🇨🇪 2
I-L233	7,600	28%	5700 BCE	■	443	🇸🇪 27, 🇬🇧 7, 🇩🇪 6, 🇮🇹 5, 🇮🇸 3, 🇮🇪 2
I-Y4197	4,400	36%	2400 BCE	■	266	🇺🇸 6, 🇬🇧 5, 🇩🇪 3, 🇮🇹 1, 🇮🇸 1, 🇮🇪 1
I-Y4252	2,000	54%	50 BCE	■	133	🇺🇸 2, 🇬🇧 2, 🇮🇹 1, 🇮🇸 1
I-A7111	1,800	57%	150 CE	■	28	🇺🇸 5, 🇬🇧 1, 🇮🇹 1, 🇮🇸 1
I-BY33207	1,100	73%	880 CE	■	3	🇮🇹 1, 🇮🇸 1

Tabulka: časová posloupnost jednotlivých mutací k nejmladší mutaci I-BY33207 (název, stáří, počet současných testovaných nositelů a jejich geografický původ, pokud je znám; symbol kotvy znamená DNA analýzu kosterních archeologických nálezů)

Mapa 4: geografické rozložení haploskupiny I v současné evropské mužské populaci (www.eupedia.com)

Mapa 5: geografické rozložení mladších větví mutace I-L233 u současných testovaných nositelů (webový program Y Heatmap)

LITERATURA:

Bednaříková, Jarmila: *Stěhování národů*. Praha: Vyšehrad, 2013.
 Beneš, Josef: *Německá příjmení u Čechů*. Praha: Agentura Pankrác, 2020.
 Bettinger, Blaine T.: *The Family Tree Guide to DNA Testing and Genetic Genealogy*. Penguin Random House, 2019.
 Bojsová, Karin: *Mých prvních 54 tisíc let: nejnovější poznatky z evoluční genetiky a archeologie*. Litomyšl: Paseka, 2018.
 Künzl, Ernst: *Germáni: tajemné národy ze severu*. Praha: Vyšehrad, 2019.
 Manco, Jean: *Ancestral Journeys: The Peopling of Europe from the First Ventures to the Vikings*. London: Thames & Hudson, 2018.
 Moldanová, Dobrava: *Naše příjmení*. Praha: Agentura Pankrác, 2015.
 Reich, David: *Who We Are and How We Got Here: Ancient DNA and the New Science of the Human Past*. Oxford: Oxford University Press, 2019.
 Soukup, Václav: *Prehistorie rodu Homo*. Praha: Karolinum, 2015.
 Svoboda, Jiří A.: *Předkové: evoluce člověka*. Praha: Academia, 2017.
 Vaněk, Daniel a kol.: *Průvodce DNA testováním a genetickou genealogií*. Praha: Forenzní DNA servis, 2016.

PhDr. Vít Erban, Ph.D. (nar. 1974 v Českých Budějovicích), kulturolog, prozaik a esejista. Vystudoval dramaturgii a scenáristiku na FAMU a teorii kultury na FF UK v Praze, přednáší na Jihočeské univerzitě v Českých Budějovicích kulturologii, kulturní antropologii a religionistiku. Kromě dvou literárních sbírek, příspěvků do mnoha antologií a článků v odborných časopisech a sbornících vydal např. knižní studii *Maska a tvář: hra s identitou v mezikulturních proměnách*. Exkurz do genetické genealogie vlastního rodu podnikl teprve nedávno a tato cesta ještě rozhodně není u konce.